

VII. KAPITOLA

NOVĚJŠÍ METODY
VÝKLADU PÍSMÁ

Vědecké metody výkladu textu mají relativní charakter, poplatný pochopení textu. Za cíl si kladou lepší porozumění textu a nejsou nadčasové ani absolutně platné. Pokud má pochopení nějakého textu vztah k dějinnému okolí (kontextu), podrobují se i metody výkladu textu neustálé reflexi, jsou proměnné a vyžadují přizpůsobení. To platí i pro oblast biblickou, tedy i novozákonní. Písmo svaté se v dějinách církve nevykládalo vždy pomocí těch vědeckých metod, kterých se k výkladu používá dnes. K tomu bylo nejprve třeba duchovně-dějinného vývoje posledních staletí i vlivu střeoevropského kulturního prostoru, jako i filozofických proudů a myšlenkových kategorií, zdomácněných v tomto prostoru.

Na tomto základě se postupně vyvíjely tzv. „historickokritické metody“. Pokoušejí se zkoumat vznik biblických spisů i jejich výpovědi na bázi kritických analýz, kladoucích si nad biblickým textem obezřetné otázky. Ve své původní, klasické podobě se dělí na čtyři kroky: textová kritika, literární kritika, dějiny formy, dějiny redakce (výklad těchto kroků viz níže v této kapitole). V tomto pořadí se také jednotlivé metody vyvinuly a používalo se jich. Dnes se historickokritické metody orientují vzrůstající měrou na dějinnou a jazykovou vědu i na moderní textovou lingvistiku. Poznatky o vzniku a vnitřní skladbě textu i o zákonitostech komunikačních procesů, vztahujících se k textu, vedly k tomu, že se před dřívějším klasickým dělením do čtyř kroků (textová kritika, literární kritika, kritika formy a žánru, redakční kritika) dává přednost dělení na synchronní a diachronní metodické kroky. Problematika, kterou otvírají jednotlivé historickokritické metodické kroky, se tím rozšířila. V aplikaci se tyto pracovní kroky doplňují dalšími metodami, spočívajícími na jiném vědeckém základě (např. strukturalistický, sociologický, hlubinněpsychologický, materialistický, feministický výklad).

Katolická exegeze přijímala v první polovině tohoto století historickokritické metody poznenáhlu a váhavě. Průlom těchto metod i v katolické biblické práci musíme vidět v úzké souvislosti s markantním vnitrocírkevním vývojem posledních desetiletí. Encyklikou „Divino afflante Spiritu“ (1943) otevřel Pius XII. cestu literárněkritické práci se svatým Písmem. Těto iniciativě dopřávala však zpočátku masivní vnitrocírkevní averze jen málo úspěchů. Teprve instrukce „Sancta Mater Ecclesia“, zveřejněná během Druhého vatikánského koncilu (1964, srv. výše → Exkurz k V), zaujímá první pozitivní katolické stanovisko k metodě dějin formy. Koncilní otcové vpsledku exegetky a exegety výslovně zavázali k aplikaci historickokritických metod ve výkladu Písma svatého. Dokument papežské biblické komise o interpretaci Bible v církvi, zveřejněný 1993, podrobuje jednotlivé výkladové metody kritickému hodnocení se zřetelem na jejich přínos k pochopení biblických textů. Dokument při tom vytyčuje hranice, ale při konstruktivní kritice neodmítá žádné jednotlivé metodické cesty. I tento dokument vyslovuje pevně přesvědčení, že není možno se vzdát vědeckého výkladu Bible, založeného na historickokritické metodě.

Následný přehled je pokusem o popis historickokritických metodických kroků v jejich dnešní aplikační podobě. Jeho záměrem je zpřístupnit čtenářům metodický postup, tak aby jej mohli při své práci s Novým zákonem sami užívat.

1 Přípravné práce s textem

Dřív než může vědecky fundovaný výklad biblického textu začít, je třeba vyjasnit některé předběžné otázky. Slouží přesnějšímu vymezení předmětu bádání, tedy biblického textu. V popředí při tom stojí dva okruhy problémů:

– Určení a vymezení předmětu bádání, pokud jde o jeho rozsah v rámci celku textu → stanovení předmětu bádání, tedy textové jednotky, kterou máme vložit.

– Ověření zda se z hlediska historického zabýváme správným předmětem bádání; zda je stávající slovní znění textové jednotky původním textem – problematika textové kritiky.

Takto určená perikopa (*perikopé* = úsek, z řec. *perikoptó* = kolem dokola osekávám, odřezávám) bývá zpravidla jakožto vymezená, sama o sobě srozumitelná textová jednotka předmětem další exegetické práce.

Vymezení textové jednotky

K vymezení textové jednotky slouží jak obsahová, tak i jazyková kritéria. Je při tom třeba vzít v úvahu to, že původní autoři textů (stejně jako první opisovači) měli k dispozici jen takové možnosti členění, které do textu zanesli sami; byli při tom odkázáni na své omezené praktické možnosti i na okolnost, že text byl určen k předčítání (tedy k přijímání a porozumění na základě poslechu).

Původně se texty psaly do řádků bez mezer mezi slovy, bez interpunkce a akcentů. Zároveň se tak šetřilo psacím materiálem (papyrus, od 2. stol. po Kr. postupně pergamen). Neexistovaly odstavce, přirozeně ani pomocné prostředky dnešní podoby textu (různé druhy tisku, typy písma atd.). Různé signály v textu avizují jeho členění nebo důrazy, zamýšlené autorem. Tyto signály mohou být obsahové nebo syntakticko-gramatické povahy, někdy se spolu pojí několik takových prvků.

Vnitřní vymežující kritéria máme před sebou tehdy, když text zaznamenává časovou nebo místní změnu; když vystoupí noví aktéři, osoby, které určují děj; když se v textu uvádí nějaká nová myšlenka nebo nové téma.

Gramaticko-syntaktická kritéria určuje především změna ve stavbě věty nebo v časech sloves; zvláštní syntaktické figury; spojky nebo úvody vět (potom...; ale; a hle...; a stalo se pak... atd.); změna subjektu. Protože k rozdělení na kapitoly a verše v biblických spisech došlo teprve v pozdější době (viz k tomu výše → I.3), není toto rozdělení směrodatné pro vymezení textu a neměli bychom v něm proto vidět kritérium. Toto platí často i o dělení textu v dnešních vydáních Bible.

ÚLOHY:

■ Čtete biblický text na str. 243, napsaný původně běžným způsobem a pokud možno doslova přeložený. Pátrejte po kritériích textového vymezení a zaneste do textu své návrhy jeho rozčlenění. Při delších perikopách zvažujte možnosti dalšího členění textové jednotky (ptejte se: Kde bych dnes udělal při sepisování tohoto textu odstavce?).

■ Zkoumejte, kterých prostředků k vymezení textu užívá autor. Dělá to pokaždé jinak nebo dává přednost určitým kritériím?

Nepoužívejte při řešení této úlohy jako pomůcku žádné vydání novozákonního textu.

Ve spojení s vymezením perikopy můžeme získat důležité postřehy, pokud jde o členění textové jednotky. Při dalších analýzách mohou tyto postřehy posloužit jako podklad; potřebují však ještě přezkoumání (předběžné členění).

Textová kritika

Žádný novozákonní spis se nám nedochoval v originále. Disponujeme ovšem velmi velikým počtem spisů, které sahají částečně až do 2. století po Kr. a mohou proto poskytnout základ pro zajištěné tradování biblického textu. Máme-li na mysli, že novozákonní texty platily již v té době za svaté, a vezmeme-li v úvahu pečlivé zacházení s apoštolskou tradicí – jak je patrné právě v mladších spisech Nového zákona (srv. 1Tm a 2Tm) – není možno uvádět ztrátu originálních spisů jako argument proti věrohodnosti biblických spisů a proti jejich původnosti. Úlohou textové kritiky je procházet různé rukopisy a opisy, kriticky je zkoumat a posuzovat, aby bylo možno zjistit mezi vícero textovými variantami („způsoby čtení“) způsob čtení na základě objektivních kritérií. Do služeb této úlohy staví textová kritika filologické, archeologické, historické a data zpracovávající pomocné prostředky. Vyplyvá z povahy problému, že se textově kritická práce může konat jen s textem v jeho původním jazyce.

Poté pak, co byl Jan vydán, přišel Ježíš do Galileje zvěstuje evangelium Boží a říkáje: Naplnil se čas a přiblížilo se království Boží. Čiňte pokání a věřte evangeliu. A jda podél Galilejského moře, uviděl Šimona a Ondřeje, Šimonova bratra, rozhazující sítě v moři; byli totiž rybáři. A řekl jim Ježíš: Pojdte za mnou a udělám z vás rybáře lidí. A hned opustivše sítě, následovali ho. A odšed trochu dále, uviděl Jakuba Zebedeova a Jana, jeho bratra, spravující v člunu sítě, a hned je povolal. A zanechavše svého otce Zebedea v člunu s nádeníky, odešli za ním. A vejdou do Kafarnaum. A hned v sobotu všed do synagogy, učil je. A žasli nad jeho učením; neboť je učil jako mající moc a ne jako zákoníci. A hned byl v jejich synagoze člověk s nečistým duchem a vzkřikl, řka: Co je společného nám a tobě, Ježíši Nazaretský? Víš, kdo ty jsi: ten Svatý Boží. A domluvil mu Ježíš, řka: Umlkni a vyjdi z něho. A zalomcovav s ním ten nečistý duch a zvolav velkým hlasem, vyšel z něho. A všichni se zděsili, takže se spolu navzájem vyptávali, řkouce: Co to je? Nové učení s plností moci; a duchům nečistým přikazuje, a poslouchají ho. A vyšla pověst o něm hned všude do celé okolní krajiny Galileje. A hned vyšedše ze synagogy, přišli do domu Šimona a Ondřeje s Jakubem a Janem. Tchyně Šimonova ležela, majíc horečku, a hned mu o ní řeknou. A přistoupiv, pozdvihl ji, uchopiv za ruku: a opustila ji horečka, a posluhovala jim. Když pak nastal večer, když zapadlo slunce, nosili k němu všechny, kdo byli nemocní, a posedlé: A celé město bylo shromážděno u dveří. A uzdravil mnohé nemocné rozličnými chorobami a mnohé démony vyhnal a nenechával démony mluvit, protože ho znali. A často ráno, dlouho před rozbřeskem dne vstav, vyšel a odešel na pusté místo a tam se modlil. A pilně ho začali hledat Šimon a ostatní s ním, a našli ho a řeknou mu: Všichni tě hledají. A řekne jim: Pojdme jinam do okolních městeček, abych i tam zvěstoval: k tomu účelu jsem totiž vyšel. A šel, zvěstuje v jejich synagogách v celé Galileji a vyháněje démony. A přichází k němu malomocný, prose ho a klekaje a řka jemu: Kdybys chtěl, můžeš mne očistit. A hnut milosrdenstvím, vztáhnuv ruku dotekl se ho.

Biblické rukopisy, které nám dochovala tradice, můžeme rozdělit do těchto skupin:

Papyry, vyznačující se vysokým stářím, většinou neúplné. V současnosti počítáme 88 novozákonních papyrů. V textové kritických údajích se označují písmenem P (s průběžným indexem).

Majuskulní rukopisy (majuskule = velké písmeno), jsou pergamenové rukopisy, psané výlučně velkými řeckými písmeny. Sahají až do 4. stol. a tvoří hlavní základnu textové tradice. V současnosti se počítá 274 majuskulí. V textové kritických údajích se důležitější majuskule nebo kodexy označují řeckými nebo latinskými velkými písmeny (codex sinaiticus hebrejským písmenem) nebo průběžným číslováním s představenou nulou (0...).

Minuskulní rukopisy (minuskule = malé písmeno) jsou psány řeckými malými písmeny. Ve srovnání s majuskulemi jsou většinou mladšího data (od 6. až 7. století). Jejich význam spočívá především ve velkém počtu těchto rukopisů, který přispívá rozhodujícím způsobem k širokému fundování textové tradice. V současnosti se počítá 2768 minuskulí. V textové kritických údajích se minuskule označují průběžným číslováním arabskými číslicemi.

Lekcionáře obsahují úseky biblických textů, seřazených podle pořadí liturgických čtení. Jsou mladšího data (od 8. století), poskytují však svým velkým počtem (dodnes 2156) důležitou doplňující textovou evidenci. V textové kritických údajích se lekcionáře označují kurzivním *l* a průběžným číslováním arabskými číslicemi (*l*...).

Palimpsest nebo *codex rescriptus* (ponejvíce v pozdním středověku), seškrabaný a potom znovu popsaný pergamenový rukopis. Pomocí chemických a fotografických prostředků můžeme dnes zřetelně původní popsání pergamenu a zpřístupnit tak dodatečné svědectví textu. Palimpsesty se jako takové zvláště neoznačují, nýbrž se zařazují podle druhu svého písma (většinou majuskule).

Staré překlady biblických textů i citáty z Písma u církevních Otců a církevních spisovatelů rovněž svědčí o tom, jak zněl biblický text v prvních křesťanských staletích. Biblisté je proto berou jako doplněk, který jim pomáhá při jejich rozhodování. V textové kritických vydáních se překlady označují malými latinskými písmeny (např.: vg = Vulgata). Citáty z patristické literatury se označují zkratkami jmen Otců.

I v současnosti pokračující badatelská práce neustále identifikuje nové biblické fragmenty. Udávaná čísla nelze tedy brát absolutně, poskytují spíše orientační představu.

Dnes se rukopisné varianty ukládají do paměti pomocí EDV, takže při zpracování posledního kritického

vydání (Nestle/Aland²⁶, viz výše → I.3.) bylo poprvé možno projít všechny textové varianty a položit je za základ hodnocení textu.

Textové kritická rozhodnutí, týkající se původnosti některého způsobu čtení, se nedějí libovolně, nýbrž na základě objektivních kritérií, která se opírají o stav textové tradice. O několika důležitých kritériích se nyní zmíníme:

Původnější je nejlépe doložené čtení. Rozhodující není jen počet a stáří rukopisů, nýbrž také jejich vnitřní kvalita (chyby, korektury apod.).

Původnější je obtížněji vyložitelné čtení. Zjednodušení textu opisovačem, s úmyslem vyložit text, si lze představit spíše než obrácený postup.

Původnější je stručnější původ čtení. Je snazší se domnívat, že byl vysvětlujícími výklady text doplněn, než že opisovač posvátný text krátil.

Textové varianty musejí být vysvětlitelné z upřednostněných čtení. Toto pravidlo skýtá jakousi protizkoušku: Vývoj textu musí být možno zrekonstruovat textové kritickým rozhodnutím, přinejmenším v základních rysech.

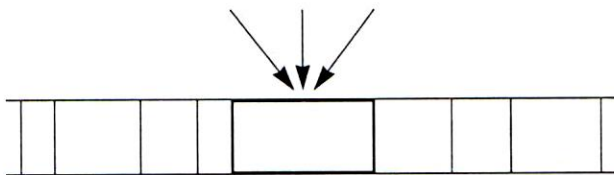
Obtíž textové kritického rozhodování začíná v těch případech, kde si jednotlivá kritéria protiřečí (například nejlépe dosvědčený text je ten nejdelší, atd.). Dnešní čtenáři Bible, a namnoze ani vykladači, zpravidla nebyvají s těmito otázkami bezprostředně konfrontováni. Je však důležité vědět o cestě, po které se došlo k rozhodnutí v kritických vydáních textu Písma svatého.

2 Synchronní metodické postupy

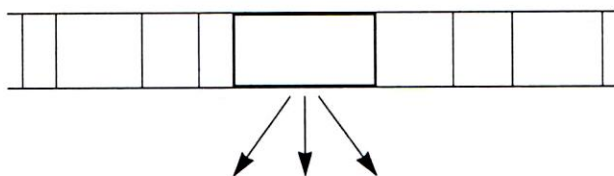
Text se skládá z četných jednotek („stavebních kamenů“), k sobě navzájem připojených. Synchronní textová analýza (*syn-chronní: současný*) zkoumá textový stavební kámen v jeho současné stávající podobě uvnitř jeho stávajícího textového okolí (textové souvislosti neboli kontextu). Textová kompoziční jednotka, která byla přitom vymezena, je předmětem dalšího zkoumání: to má přesněji poznat její vlastnosti. Předmětem bádání synchronní analýzy je tedy textová jednotka (textový stavební kámen) tak, jak ji sledujeme v Bibli.

Diachronní analýza navazuje na postřehy synchronní analýzy a využívá jich pro zpracování textové jednotky se zřetelem k jejímu dějinnému vývoji, tedy se zřetelem k jejím specifickým dějinám vzniku a jejímu tradování (*dia-chronní*: napříč časem). Předmětem bádání diachronní analýzy je pozadí vzniku a dějinného tradování textové jednotky.

Synchronní pohled na určitou textovou jednotku; zkoumání a analýza této textové jednotky:

Diachronní pohled do dějin určité textové jednotky na základě synchronních postřehů:

Z toho plyne, že synchronní a diachronní zpracování textu patří dohromady. Oba kroky jsou na sebe navzájem odkázány. Synchronní analýza předchází analýze diachronní.

Synchronní postup zpracování je popisným metodickým krokem. Shromažďují se všechny postřehy, které se při pohledu na podobu a obsah textu jeví jako závažné. Tyto postřehy, týkající se konkrétní kompoziční jednotky, se pak mohou využít pro pochopení textu.

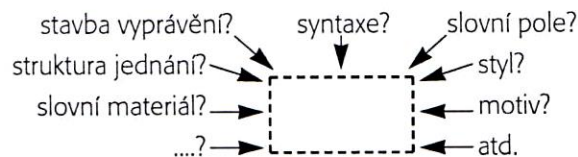
Literárněkritické kroky

Při synchronní analýze se biblický text zkoumá jako literární dílo, které lze analyzovat podle literárně kritických (nebo dnes namnoze a lépe: literaturně – kritických) hledisek. Jazykověda nadto poukazuje na to, že text zrcadlí rozličným způsobem úmysl pisatele –

i když si to pisatel v jednotlivostech neuvědomoval – a že se žádná zvláštnost nedostane do textu bez motivu.

Jednotlivé pracovní kroky je třeba vidět z hlediska tohoto předpokladu. Jejich přesnost závisí na rozpoznání toho, oč v textu jde, a na rozsahu práce s textem. Vykладаč přitom zásadně směřuje od větší jednotky k menší: (celek textu) – textová jednotka – souvětí – věta – fráze – slovo – (slabika). Analýzy se opírají o klasickou literární kritiku a rozšiřují se o prvky převzaté z literární vědy. Zkoumají se syntaktická struktura, slovní pole (sémantika), struktura jednání, stavba vyprávění; dále se analyzuje používaný slovní materiál, přihlíží se ke stylu a motivům, ke srovnání se přibírají podobné biblické a mimobiblické texty. Textový stavební kámen se takřkajíc vyloupne z textového celku a přesně se zkoumá z různých hledisek (hlediska různých otázek), aby se postihly všechny jeho vlastnosti a jeho charakteristika.

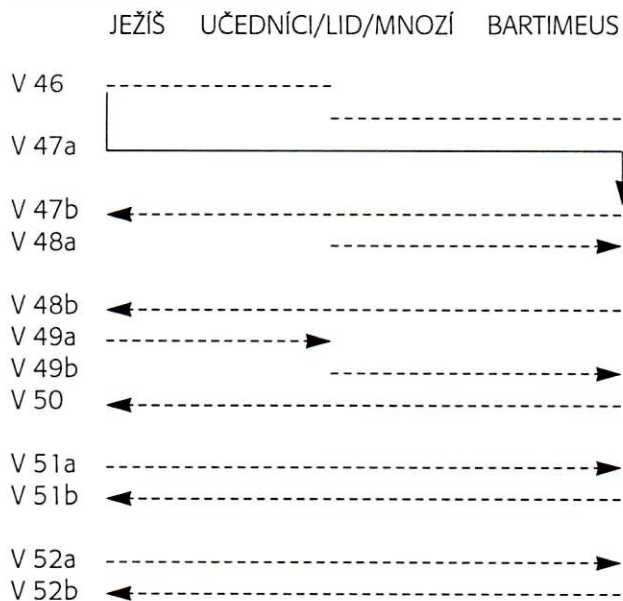
Tyto (vědecké) pracovní kroky se mohou bez zvláštní námahy aplikovat i v některé další oblasti.

V následujícím se budeme zabývat několika z jmenovaných přístupů k textu se zřetelem k jejich všeobecné aplikaci:

► *Strukturu jednání* můžeme objasnit analýzou jednajících osob. Abychom získali přehled, poznačíme každý krok šipkou. Tak můžeme graficky znázornit postup jednání. Z toho je vidět, zda v textové jednotce dominuje jednání jedné osoby, zda jednání probíhá dialogicky, atd.

Již struktura jednání Mk 10,46–52 (uzdravení slepého Bartimeje) zřetelně ukazuje, jak intenzivně strhne Bartimeus iniciativu na sebe, a jak Ježíš nejprve zprostředkovaně (Mk 10,49a), potom bezprostředně reaguje.

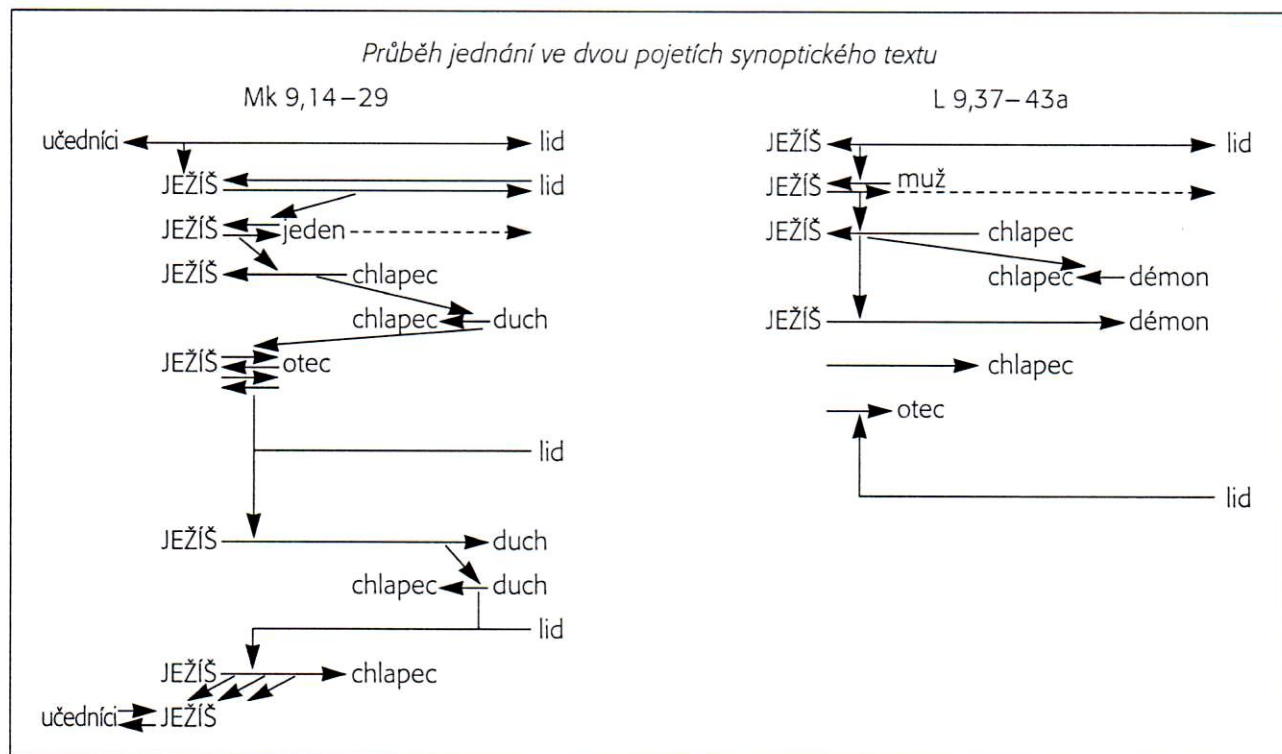
Srovnáme-li průběh jednání dvou synoptických pojetí, můžeme již z toho poznat rozdílné způsoby líčení u evangelistů a zjistit, které pojetí předkládá jednodušší průběh vypravování. Srv. např. Mk 9,14–29 s L 9,37–43a (uzdravení epileptického chlapce). (Viz schéma dole na této straně.)

ÚLOHY:

■ Analyzujte strukturu jednání v L 1,26–38: Jak byste popsali průběh jednání?

■ Srovnajte tento průběh jednání s průběhem v L 1,5–25; co je vám nápadné?

► Na základě zkoumání slovních polí textové jednotky můžeme rozeznat určující obsahové a pojmové vůdčí linie. Metoda používá jednoduchého postupu: pátráme po pojmech (rodinách pojmů), které zaujmají v textovém oddíle široký prostor a stále znovu se vracejí. Každou pojmovou oblast podtrhneme v textu

určitou barvou. Na základě této analýzy můžeme zjistit, v jakém pojmovém rámci autor myslel při sepisování textové jednotky. Jako příklad budeme analyzovat oddíl z eucharistické řeči Janova evangelia (J 6,48–58):

Z eucharistické řeči Janova evangelia

- 48 Já jsem chléb života.
 49a Vaši otcové jedli na poušti manu,
 49b a zemřeli.
 50a Toto je chléb, který sestupuje z nebe+;
 50b kdo z něho jí, nezemře.
 51a Já jsem ten chléb živý, který sestoupil z nebe+;
 51b kdo jí z tohoto chleba, živ bude navěky.
 51c A chléb, který já dám, je mé tělo, dané za život světa.
 52a Židé se mezi sebou přeli:
 52b „Jak nám ten člověk může dát k jídlu své tělo?“
 53a Ježíš jim řekl:
 53b „Amen, amen, pravím vám,
 53c nebudete-li jíst tělo Syna člověka a pít jeho krev,
 53d nebudete mít v sobě život.
 54a Kdo jí+ mé tělo a pije+ mou krev
 54b má život věčný,
 54c a já ho vzkřísím v poslední den.
 55a Neboť mé tělo je pravý pokrm
 55b a má krev pravý nápoj.
 56a Kdo jí+ mé tělo a pije+ mou krev,
 56b zůstává ve mně
 56c a já v něm.
 57a Jako mne poslal živý Otec a já mám život z Otce,
 57b tak i ten, kdo mne jí+, bude mít život ze mne.
 58a To je ten chléb, který sestoupil+ z nebe –
 58b ne jako jedli vaši otcové,
 58c a zemřeli.
 58d Kdo jí+ tento chléb,
 58e živ bude na věky.

+ označuje participiální vazby v řeckém textu.

ÚLOHY:

■ Podtrhněte v oddílu J 6,48–58 stejnou barvou všechny pojmy, které souvisejí se životem. Zvolte druhou barvu pro všechny výrazy, týkající se chleba a jídla“. Třetí barvou podtrhněte všechna slova, která se vztahují k zájmenu první osoby (já, mne...). Co zjišťujete o vzájemném vztahu těchto tří slovních polí?

■ Pokuste se provést stejný pracovní postup u perikopy Mk 1, 16–20. Čtěte pozorně textovou jednotku a pátrejte po vracejících se pojmech a zvažujte, které rodiny pojmů byste tu mohli položit za základ. Při tom začněte podtrhávat...

► Z textových jednotek řeckého originálu nebo pokud možno věrného překladu můžeme vytěžit použitelné *stylistické postřehy*. V Novém zákoně se vyskytují především tři stylistické figury. Týkají se jak gramatické konstrukce, tak i struktury obsahu a průběhu textu:

Paralelismus		
A	B	C
A'	B'	C'

Koncentrika		
A		
	B	
		C
A'	B'	

Chiasmus	
A	B
A'	B'

Stylové figury svědčí o zvlášť pečlivém způsobu psaní, a tím i o autorově úmyslu něco zdůraznit. Objasní to příklady:

<i>Mk 1,31a</i>		
A přistoupiv	participium	A
pozvedl ji	predikát	B
vzav ji za ruku	participium	A

<i>Mk 1,33</i>		
A bylo	predikát (kopula)	A
celé město	subjekt	B
shromážděno	predikát (particip.)	A

<i>Mk 1,34</i>		
A uzdravil mnohé	predikát objekt	A B
a mnoho démonů vyhnal	objekt predikát	B A

<i>Mk 1,37</i>		
A našli ho	spojka	A B C
a řekli mu	predikát objekt	A B C
<i>Mk 1,39</i>		
A šel,		
zvěštuje	participium	A
v jejich synagogách	určení místa	B
v celé Galileji	určení místa	B
a vyháněje démony	participium	A

Působivým příkladem promyšlené struktury vyprávění jsou lukášovské prehistorie L 1,5 – 2,40 (srv. výše → III.1.). Co se tam táhne několika perikopami, můžeme pozorovat i uvnitř jedné textové jednotky; srv. např. strukturu vyprávění L 1,39–56 (setkání dvou matek):

1,39–40	Mariin příchod
1,41–42a	Alžbětina reakce
1,42b–45	Alžbětín chvalo zpěv
1,42bc	chvalo zpěv na Marii a její dítě
1,43.44	reflexe vlastní Alžbětiny situace a situace jejího dítěte
1,45	chvalo zpěv na Marii jakožto věřící
1,46a	„odpověď“/reakce Mariina (– pokračování chvalo zpěvu)
1,46b–55	chvalo zpěv Mariin
1,46b–50	chvála Boha za Mariino vyvolení
1,51–53	chvála Boha za spásu ponížených
1,54–55	chvála Boha za jeho milosrdnou věrnost
1,56	pobyt/odchod Marie

Zkoumání rytmu a rýmu, důležitý předpoklad analýzy stylu, můžeme přirozeně konat jen u původního textu.

► Zkoumání *struktury vyprávění* přináší postřehy, týkající se myšlenkových pochodů autora. Je třeba se ptát, jak a v jakém sledu se určité věci ličí, kolik myšlenek nebo dějů určuje jeden text. Při tom musíme přihlížet k tomu, zda autor vypravuje (nebo argumentuje) lineárně nebo zda jednotlivé výpovědi koncentricky seskupuje. Dále nás zajímá, jakou podobu má rámeček vyprávění, i otázka možných cézur, vsuvek (intermez), zda je příběh otevřen pro další pokračování atd.

☛ ÚLOHY:

- Zkoumejte strukturu příběhu v Mk 2,1–12: jaká různá jednání a témata tu přicházejí ke slovu?
- Zkoumejte strukturu vyprávění Mk 5,21–43: jak popisujete způsob líčení tohoto oddílu?

► Zvláštní formu srovnání podobných textů představuje *synoptické srovnání*. Provádíme je na metodickém základě teorie dvou pramenů (srv. výše → VI.1. Exkurz). Když odlišíme jedno pojetí textu od druhého, podobně formulovaného, vystoupí do popředí obzvlášť rozdíly, a tím i zvláštnosti zkoumaných textových jednotek. Synoptické srovnání se obvykle provádí srovnáním používaných slov. Můžeme je však rozšířit i na větnou a strukturální rovinu. Srovnáváme oddíl textu Mk vždy s jedním z dalších dvou synoptických evangelií (tedy s Mt nebo L).

Shody a odchylky označujeme předem stanovenou barevnou symbolikou. Např.:

- červeně: shody s Mk
- zeleně: zvláštní formulace Mt
- modře: zvláštní formulace L
- hnědě: shody mezi Mt a L (ukazují na Q)
- žlutě: (teologicky) obzvlášť pozoruhodné formulace.

Na základě této analýzy můžeme zjistit akcenty jednotlivých autorů. Později z toho odvodíme, co autor zamýšlel vypovědět.

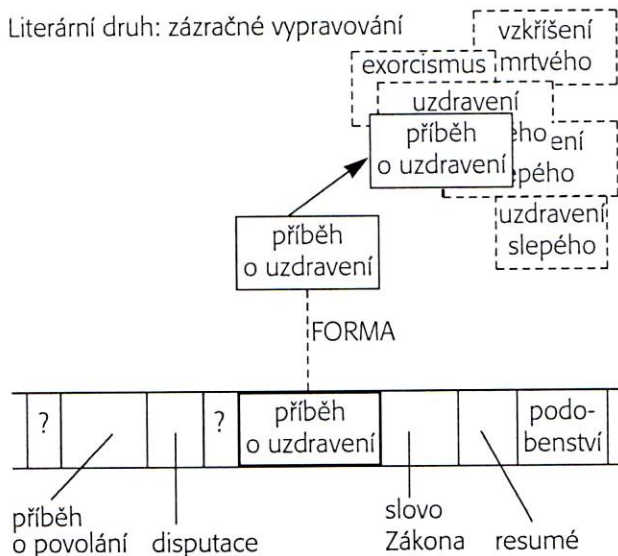
👉 ÚLOHY:

- Proveďte synoptické srovnání textu Mk 1,9–11 par Mt 3,13–17; L 3,21–22 (Ježíšův křest). Použijte k tomu znění textu výše na str. 158. Srovnejte své výsledky a postřehy s tamějšími odkazy ke třem pojetím příběhu a doplňte je.
- S ohledem na teorii dvou pramenů proveďte synoptické srovnání textu Mk 15,33–39 par Mt 27,45–54; L 23,44–48 (výše str. 72). Popište své postřehy.

Určení formy a druhu

Takřka na prahu mezi synchronním a diachronním zkoumáním stojí práce s formou a literárním druhem textové jednotky. Na základě rozpoznání nezaměnitelných zvláštností textové jednotky lze tuto jednotku příslušným způsobem definovat (→ forma) a uvést do vztahu k textovým jednotkám, které vykazují stejné charakteristické rysy (→ druh, žánr, dnes namnoze literární druh).

S ohledem na dnešní rozmanitost v chápání formy a druhu je třeba dbát na to, že jak určení formy, tak i zařazení do určitého druhu musí přihlížet k literárním a obsahovým prvkům (teprve pro svůj obsah se některý text definitivně určuje jako takový!).

Forma je popisem uzavřené, o sobě srozumitelné textové jednotky se zřetelem na její literární a obsahovou strukturu na základě jejich nejpodstatnějších znaků.

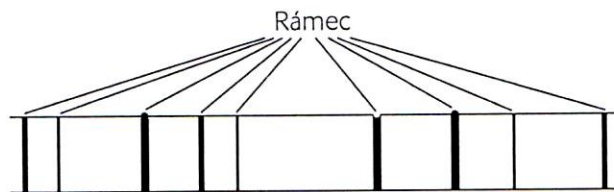
Výraz *druh/literární druh* označuje skupinu textových jednotek s podobnou nebo srovnatelnou formou.

Abychom popsali a určili formu kompoziční jednotky textu, musíme ještě jednou shromáždit a projít postřehy literaturně kritických pracovních kroků. Protože stavební kámen textu vidíme v jeho obsahových a literárních konturách jemu vlastních, můžeme jej uvést do vztahu k podobným stavebním kamenům a přiřadit ho k nim.

Pokud se analýza formy a druhu kriticky zabývá bližším určením dané textové jednotky, označujeme ji jako kritiku formy a druhu a právem ji definujeme jako synchronní metodický krok. Spojujeme-li s tím však otázku původu (tedy „dějin“) určité formy nebo určitého druhu, již jsme tím učinili krok, který je součástí diachronní práce s textem.

3 Diachronní metodické postupy

Diachronní způsob práce se ptá po dějinách a po vzniku textové jednotky. Přitom staví na synchronní analýze, neboť fáze a zvláštnosti tradice musí do značné míry vyvozovat ze stávající podoby textu. Synchronní analýza spolu souvisejících textů ukazuje, že text je součtem jednotlivých literárních forem, které se k sobě navzájem připojují. Takové připojení se neděje zcela plynule, takže můžeme zčásti rozpoznávat mezeiry. Literární spojení jednotlivých textových jednotek nazýváme „rámec“.

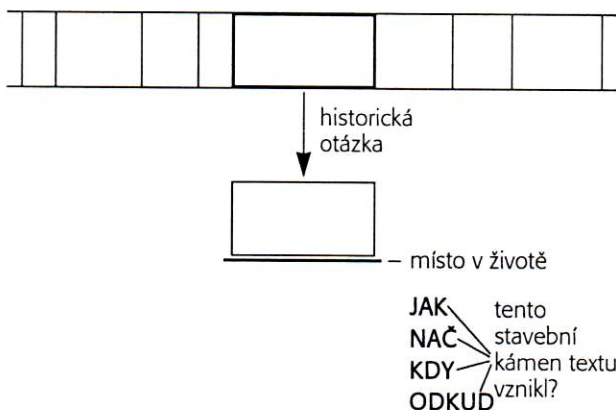
Diachronní analýza vyjímá „stavební kameny“, vymezené a myšlené jako textové jednotky, z jejich rámce a ze současného okolí kontextu a zabývá se jejich

předliterární periodou a jejich tradováním. Zabývá se při tom jak jejich vznikem, tak i jejich (dřívějším) užíváním – popř. – vývojem.

Formálně a druhově dějinné zařazení

Jednotlivé textové jednotky, používané nebo i napsané biblickými autory, vděčí za svůj vznik určitému dějinnému pozadí, konkrétní situaci, která dala podnět k formulování stavebního kamene textu. Tato báze vzniku textové jednotky se nazývá od dob Hermanna Gunkela (1862–1932) „místo v životě“ (Sitz im Leben). „Místo v životě“ je dějinná, sociální, kulturní, teologická situace nebo událost, která leží v základu vzniku a užívání textové jednotky.

Protože o tomto místě v životě nemáme většinou k dispozici žádné další údaje, musíme je vyvodit z povahy textového stavebního kamene samého.

Místo v životě se může během dějin textu změnit, vývoj je tu docela možný. Někdy mluvíme o prvním, druhém, třetím ... místě v životě. Za příklad slouží tradice o ustanovení eucharistie:

– Původní místo v životě Mk 14,22–24 je historická situace večer před Ježíšovou smrtí, jeho jednání a jeho slova.

– Novým místem v životě je liturgická situace povolikononční obce, kdy se slova ustanovení recitují při slavení liturgie.

– Další nové místo v životě dostává tento text, když jej Pavel připomíná obci v Korintu jako napomenutí (srv. 1K 11,23–25).

– Konečně doznává tradice v Mk 14 opět jinak akcentovaného použití. Evangelista uvádí text s úmyslem vyprávět a informovat.

ÚLOHA:

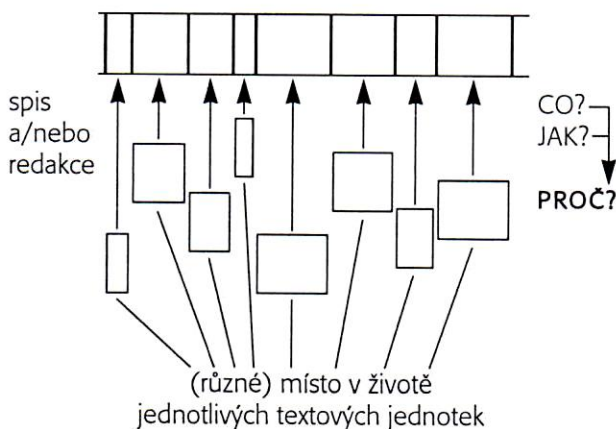
Přemýšlejte, jak by se za použití výše uvedeného schématu dala přehledně graficky znázornit místa v životě, týkající se ustanovení eucharistie.

Redakčně dějinné vysvětlení

Zvěstný úmysl biblického autora úzce souvisí s podobou textu, s uspořádáním jeho sledu i s výběrem textových jednotek z většího tradičního kontextu. Způsob, jakým se jednotlivé jednotky spojují (tedy: rámeček), zasluhuje zvláštní pozornosti; zde přece může autor volným utvářením zasáhnout do textového celku.

Vzhledem k synchronně analyzované podobě textu, k diachronním poznatkům o formě a druhu i k místu v životě určité textové jednotky je tedy vposledku třeba se ptát po úmyslu autora: Co ho přimělo psát tak a ne jinak, shrnout, vybrat, formovat? (instrukce „Sancta Mater Ecclesia“ velmi podrobně vysvětluje způsob práce biblických autorů na příkladech evangelistů; srv. výše str. 205 až 207).

Protože tedy vznik jednotlivého spisu zahrnuje spolu i činnost redakční, nazýváme analýzu, která se jí zabývá, redakčně kritickou, resp. – podle důrazu otázky – redakčně dějinnou metodou.

Pro redakčně dějinnou metodu z toho plynou následující základní otázky:

- „Co“ bylo z tradice převzato/redigováno?
- „Jak“ byla tradice/stavební kámen textu zpracován(a)?
- „Proč“ to bylo tak (a ne jinak) formulováno?

Tyto redakčně dějinné otázky otevírající vstup k biblicko-teologickému obsahu a ke zvěstnému úmyslu textu. Pokud redakčně dějinná práce na textu analyzuje, jak se s tradicí zacházelo, je vždy také tradičně dějinně (a tradičně kriticky) orientována. Podle těžiště textové analýzy musíme proto mluvit o redakčním nebo tradičně dějinném způsobu zkoumání.

☛ ÚLOHA:

Vraťte se k postřehům získaným při synoptickém srovnání Mk 1,9–11 par a Mk 15,33–39 (viz výše str. 248), a spojte svá pozorování se základní redakčně dějinnou problematikou. Formulujte odpověď, týkající se jednotlivých evangelistů.

4 K výkladu textové jednotky

Teologická interpretace

Na základě synchronních a diachronních metodických kroků jsme objasnili četné jednotlivé aspekty textové jednotky a analyzovali mnoho textových zvláštností. Z toho plyne otázka, jak máme textové jednotce v její dnešní podobě rozumět. Půjde nyní tedy o integraci četných jednotlivých postřehů do celkové pochopení textu.

Tento výklad se děje verš po verši (nebo věta po větě). Přitom se vracíme k těm postřehům, které přesahují formální osvětlení textu a mají význam pro jeho obsah. Ty uvádíme do vztahu, jak jedny k druhým, tak k biblickému autorovi. Přitom musíme vzít v úvahu to, co víme o autorovi nebo o celém spisu. Text přitom musíme zásadně vykládat ze zorného úhlu pisatele a v rámci komunikačního procesu mezi ním a prvními adresáty. Teprve když zpracujeme tento základní úmysl textu, smíme se ptát po dalším významu pro

dnešní čtenáře. Při tomto druhém kole otázek, kladejších textu, musíme povážit, že text má na základě svého puzení Duchem svatým základní význam, který přesahuje původní situaci jeho vzniku. To neznamená, že by jeho výpověď byla do písmene nadčasová, nýbrž spíše to, že ji chápeme jako zvěst, řečenou a čtenou v každé nové době a že ji pak jako takovou musíme vykládat. Takový aktualizující výklad musí zahrnout do svých úvah i nové recepční okolnosti i všechno to, co dnešní (kritické) oko v textu metodicky objevilo.

Duchovní čtení Písma

Když čtenář, nebo posluchač textu vztáhnou zvěstný záměr biblického autora existenciálně na sebe, přechází historickokritický způsob zkoumání textové jednotky do různých forem duchovního čtení Písma. To se děje poté, co čtenář najde v biblickém textu sám sebe a sám na sebe vztáhne metodicko-kritická hlediska, sloužící pochopení textu. Při tomto způsobu čtení Písma bere čtenář výpověď o inspiraci textu vážně a dívá se na biblický text jako na „medium“ slova Božího: za písmeny textu přichází ke slovu plnost Boží řeči, ražené Duchem a adresované člověku. Z toho plyne, že lze biblickému textu rozumět nejen tak, jak to odpovídá jeho prvnímu, původnímu zvěstnému záměru, nýbrž, že mu je dáno, aby tento původní záměr transcendoval a oslovoval dnešní čtenáře v jejich dějinném kontextu („mnohovrstevnatost“ biblické zvěsti).

Podle novozákonního svědectví je víra v Ježíše Krista a osobní společenství s Bohem možné jen v síle Ducha (srv. 1K 2,11; 12,3). Uvnitř společenství církve, které je přislíbeno vedení Ducha (srv. J 16,13), se dává prostor k působení Ducha, ve kterém lidi zasahuje slovo, které se chápe jako Boží nárok na člověka. Takové zacházení s Písmem není protikladem vědecké analýzy a také ji nevyklučuje, naopak: člověk, který žije ve vědecky utvářeném kontextu, vykládá Bibli všemi pomocnými prostředky, které má po ruce, aby v tomto setkání Boha s člověkem ve slovu přispěl člověk svým dílem k hledání smyslu textové výpovědi a právě tak i Bůh svým darem existenciálního pochopení. Tak vede duchovní čtení Písma vposledku k tomu roz-

hodujičím; k dialogu, ve kterém člověk na základě Božího Ducha a svého – předpokládaného – vlastního úsilí dovede odpovědět na zavolání a první slovo Boží, intelektuálně, stejně jako emocionálně a svědectvím svého života.

☛ KONTROLNÍ OTÁZKY KE KAPITOLE VII:

■ V jakém vzájemném vztahu jsou biblický text a výkladová metoda?

■ O které metodické doplňky jsou rozšířeny dnes používané historickokritické metodické kroky?

1. Přípravné práce na textu

■ Podle jakých kritérií vymezujeme textovou jednotku?

■ Co je metodickou záležitostí textové kritiky?

■ Do jakých skupin se dělí biblické rukopisy?

2. Synchronní metodické kroky

■ Co rozumíme synchronní práci na textu; co proti tomu diachronním zpracováním textu? V jakém pořadí se aplikují tyto kroky?

■ Jmenujte některé literaturně kritické metodické kroky a vyložte aplikovaný metodický postup.

■ Co rozumíme „synoptickým srovnáním“? Jak je provádíme?

■ Definujte pojmy „forma“ a „druh“.

3. Diachronní metodické kroky

■ Definujte pojem „místo v životě“.

■ Jaký význam má formálně a druhově dějinné zařazení pro pochopení určitého textu?

■ Na základě jakých základních otázek se rekonstruuje vznik textu podle redakčně dějinné metody?

4. K výkladu textové jednotky

■ Jak se má postupovat při teologické interpretaci textu?

■ Jaké místo ve stupnici hodnot má duchovní výklad Písma? Jaký je jeho základní postoj v přístupu k biblickému textu?